

Саво Вукмановић

МИЛАН ВУКИЋЕВИЋ КАО САРАДНИК „ЗАПИСА“

Један од вриједних и предузимљивих професора Цетињске гимназије, који су средином 1927 године покренули часопис „Записи“, био је и Милан Вукићевић, један од врло заслужних наших културно-просвјетних радника. Временски и духовно Вукићевић је припадао генерацији која је на почетку овога вијека остваривала жеље и тежње ранијих нараштаја и која је учествовала у општем ослобођењу и јединству наших народа. На том путу духовних ломова и многих ратних недаћа и искушења он је проживио живот од сиромашног сељачког дјетета у Пјешивцима и ђака још незавршене гимназије на Цетињу до војног обвезника и учесника у првом свјетском рату, након чега је дошло школовање на Београдском универзитету.

Послије завршених студија, као наставник на Цетињу, гдје је највише волио да служи како би културно могао да помогне свом крају, Вукићевић помишља и на једну ширу духовну активност и поље рада. Године 1926, са нешто млађим својим колегом и другом Видом Латковићем, такође одавно покојним, издаје „Јужњак“ први црногорски алманах. Издавањем овога гласила, како је истакнуто у његовом поговору, ова два млада и напредна професора Цетињске гимназије имали су да пруже што вјернију и потпунију слику Црне Горе и да укажу на неопходну потребу за покретањем оваквих или сличних публикација. На овај посао они су се ријешили због тога што је „духовни живот овога краја готово безутјешно низак“, што се у току посљедњих двадесет година није појавила ниједна књига нити иједан трајнији часопис, који би окупуљао око себе људе од пера и науке и, најзад, што не постоји ништа што би организовало, привлачило или подстакло на неку ширу културно-просвјетну дјелатност. Стога је, по мишљењу уредника, био крајњи моменат да се у том смислу нешто учини и покрене, да се ништа више не оставља случају и времену,

јер, како су они скромно истицали, и мале ствари доносе плода и имају корисне посљедице.

С обзиром да се нешто раније, године 1923, пронашао црногорски дворски архив, који је био закопан, а који је одједном открио богати мајдан историјске грађе, уредници „Јужњака“ су предложили да се оснује једна установа или једно друштво, које би преко свога органа објављивало пронађени материјал, којем би се још придружио и други који се налази у приватним рукама, а што је све, по њиховим ријечима, представљало драгоцен извор за упознавање Црне Горе. Идеје и жеље Милана Вукићевића и Вида Латковића које су износили као уредници „Јужњака“ о потреби за покретањем једне сличне публикације и о активизирању преко ње научног рада, било је исто тако настојање и њихових колега Радосава Меденице и Илије Зорића, тадашњих професора Цетињске гимназије, као и њиховог директора и истовремено руководиоца Државног музеја и Архива на Цетињу Душана Вуксана, који је још најревносније радио на прибирању, обрађивању и објављивању грађе за црногорску историју. Тако је вољом и заузимањем свих њих дошло до покретања „Записа“, часописа за науку и књижевност, чији је уредник постао Душан Вуксан, а остала четири професора, Вукићевић, Латковић, Меденица и Зорић, сачињавали су уређивачки одбор. Рад свих њих био је предан и истрајан; суштински је скоро био подијељен и умногом се допуњавао. Вукићевић се највише придржавао књижевне критике. У току седам година, колико је у прво вријеме часопис излазио, све до 1. маја 1933, када је нешто доцније искључиво постао орган Историјског друштва Црне Горе, он је у њему објавио тридесет четири прилога, углавном књижевне приказе, понеки чланак, биљешку и студију.

Сав рад Вукићевића као сарадника „Записа“, поред другог што је објављивао по другим часописима и листовима, није велик и обиман, али је врло запажен и значајан. Његови текстови су писани зрело, умно и врло књижевно. Вукићевић је био умјетник ријечи, јасног, прецизног и непосредног израза. Још као ђак у гимназији истицао се писменошћу. Један од његових тадашњих професора књижевности, Душан Ђукић, литерата и пјесник, толико је заволио овог изузетно писменог, иначе убогог ученика, да му се наметнуо био још и као заштитник и добротвор. Доцније, на студијама у Београду, на групи југословенске и свјетске књижевности, Вукићевић је, стварно освједочио своју књижевну даровитост и стекао наклоност својих професора, браће Поповића, Богдана и Павла, да му се била пружила могућност да настави и продужи своје образовање на страни. Али вјечно скроман, ненаметљив и повучен у себе, он је највише волио своју скривитост, страшно и студиозно читање у миру и свој родни крај. У овом погледу можда је карактеристично и једно његово писмо у народном десетерцу, написано 1933. године Петру Перуновићу за вријеме његовог боравка у Паризу, у којем са пуно хумора и

раздраганости кори познатог и омиљеног националног гуслара што је толико „затрајао и зачамио“ у туђини и оставио свој завичај. Називајући га још „кнезом од гусала“ и „пламеним витезом на мачу“ он му поручује „да се остави бијела свијета“ и врати свом народу, да му записева „о новим земанима и мегданима“, како би му ублажио ране, подигао и васкрснуо вјеру и „улио полета, јер, јадан, нема селамета“

За Црну Гору Вукићевића је природно везивала крв рођеног сина. Али исто тако њега је тамо вукао и неки неодољиви умјетнички нагон. У црногорском животу у прошлости он је налазио најљепши материјал за књижевну обраду који илуструје једно минуло доба и који истовремено пружа богату грађу за упознавање данашњице. Његово је мишљење да књижевним приказивањем наших људи и догађаја из прошлих времена упознајемо нашу историју, наша предања, народну поезију и обичаје и откривамо дух и погледе нашега човјека на свијет. Са таквим темама претежно и написао је читаву збирку приповиједака, од којих је само понека објављена или сачувана у рукопису, а о којима би ваљало да се посебно говори. Вукићевић је и у једном чланку, „Црногорски разговори“,¹ који је године 1933. прво држао као предавање а послеи штампано у „Записима“, упорно инсистирао да се што више биљеже народна казивања, као и мисли, поступци и схватања појединаца, од чега би се „стварала серија списа“, која би новим нараштајима послужила као основ за упознавање прошлости. Тиме би, сматра он, „засјала жива слика народног живота“ из прошлих времена, на чему би нам „будућност била врло захвална“

У својим написима, објављеним у „Записима“, Вукићевић је често иступао прецепторски, попут каквог учитеља и савјетника. Професор и педагог по струци, који је својом ријечју и примјером имао велики утицај на своје ученике, он је знао да се такав покаже и у својим књижевним радовима. У чланку „Друштво светога Владимира“², поред осталог, Вукићевић указује на широке културно-просвјетне циљеве које Друштво треба да има. Његова је дужност, каже он, да дјелује и ван Цетиња, да постане „једна народна установа“ права просвјетна жижа, која ће „захватити све народне слојеве“, са издавањем једног свог часописа, без којег би „сав духовни живот био без израза“

Слично овоме Вукићевић је истицао значај и улогу „Цетињског позоришног друштва“ у културном животу Црне Горе. На почетку 1928, биљежећи извјесне промјене које су у њему настале, он је са радошћу поздравио новоизабрану управу, са тврдим увјерењем да ће она успјешно да изврши свој културни програм који је „постављен на здраву и солидну основу“ За позориште

¹ М. Вукићевић, *Црногорски разговори, Записи*, 1932, VI, књ. X, св. 3, стр. 148—157. (Унапријед нећемо наводити име писца.)

² *Друштво светога Владимира*, н. ч. 1927, I, св. 1, стр. 249—252.

Вукићевић је имао велико интересовање и разумијевање. Он је пратио његов рад и у име уредништва „Записа“ обећавао да неће пропустити ниједну важнију појаву у његову животу, који му „лежи на срцу“, а да је критички и објективно не пропрати и прикаже.

Вукићевићу је стало било много и до богате историјско-мемоарске грађе коју има Црна Гора, а која је умногом била заборављена и на путу да се изгуби. У чланку „Са стола“³ указао је на читаву плејаду црногорских мемоариста и на њихову важност. То су војвода Гавро Вуковић, краљ Никола и Максим Шобајић, који су школовани и од којих су особито прва два дали вриједне и корисне ствари, и нешколовани: војвода Анто Даковић, сердар Раде Туров Пламенац, војвода Илија Пламенац, митрополит Митрофан Бан, морачки архимандрит Дожић, Саво Матов Мартиновић, поп Марко Мартиновић, Радоје Ђуров Контић и поп Ђоко Пејовић. Иако је већина ових мемоариста била неука и једва писмена, Вукићевић је цијенио рад тих људи и придавао му двоструки значај. Он је у њему видио њихову развијену свијест о значају писане ријечи и њихово настојање да оставе помена о себи и свом добу. Као људи који непосредно потичу из народа, мемоаристи су, поред догађаја и чињеница, у своје записе уносили и нехотице мноштво података о животу и о економским, социјалним и културним односима и приликама самога народа. По садржини њихови мемоари, по ријечима Вукићевића, служе као допуна богатом дворском архиву, који је највише везан за династију и који сви скупа дају пуну слику за упознавање црногорске прошлости.

Посебно је Вукићевић говорио о мемоарима краља Николе, о њиховој научној вриједности. Са осталим његовим историјским списима и са бесједама, које се одликују широким и полетним патриотским осјећањима, он је открио „читаваг једног прозног писца, који није без извјесног књижевног интереса“ За саму краљеву аутобиографију, за коју је био обавијештен да се налази код његових насљедника у цјелини, сматрао је да се без ње не би могло говорити о најновијој историји нашега народа“.⁴

Вукићевић је имао љубави и разумијевања за све културне појаве црногорског народа. Да би послужио као примјер и другима, биљежио је и народне легенде, у којима је видио одраз нашег далеког духовног живота. Све је он то узимао као драгоцену наше културно наслеђе које треба спасити и прихватити га са достојном цијеном, утолико прије што је поникло на тлу једнога народа који скоро никада није одлагао своје ратно оруже.⁵

³ Са стола, н. ч. 1932, VI, књ. X, св. 3, стр. 187—189.

⁴ Проза краља Николе, н. ч. 1927, I, књ. I, св. 4, стр. 222—226.

⁵ Постанак Нецеије, н. ч. 1927, I, књ. I, св. 3, стр. 182.

Упоредо са старим Вукићевић је преко „Записа“ пратио и нове појаве и збивања из црногорског и уопште културног живота наших народа. Говорио је о људима и њиховим дјелима, књижевним и научним, и то у духу широког југословенског схватања, без икакве искључивости или неке уске националне припадности. Као критичару њему су подједнако били блиски Гавро Вуковић, Живко Драговић, краљ Никола, Марко Миљанов или Симо Шобајић, о којима је писао, као и Мирко Брејер, др Алојз Шмаус, Николај Велимирович, др Душан Недељковић, др Д. Смиљанић, Бранимир Ћосић, Бошко Токин, Милош Савковић, Михаило Делибашић, Анте Четинео или Анте Ковач, чија је дјела приказивао. Свуда, у свим својим радовима Вукићевић је вршио анализу предмета, оспоравао или одобравао поједине ставове у њему, износио мане и врлине и судове поткрепљивао снагом логике и навођењем нових чињеница. У приказу Шобајићевих „Црногораца“⁶, који је замислио, како сам каже, у облику *примједаба*, које би послужиле као допуна и правилно разумијевање књиге, изнио је знатне замјерке писцу. Приговорио му је да су његови судови и закључци о племенским прецима, о четничком плијену као услову једне врсте јунаштва и нарочито о завођењу световне власти и уздизању династичке самовоље над државом, сувише оштри и претјерани и више субјективни и политички него научни. Стога по његовом мишљењу Шобајићева књига, која је иначе написана лијепим језиком, у козерском духу, и која има тачних карактеристика када се ради о појединим племенима, више је забавна него поучна и не може се узети као озбиљна студија о Црној Гори и Црногорцима, већ стоји на граници науке и књижевности, управо спада у публицистику, „у најбољем значењу те ријечи“ Нешто блаже Вукићевић је свој критички суд изрекао и о књизи Мирка Брејера, „Мирослав конте Зановић“⁷ Пошто је одао признање писцу на доста сигурно израђеном портрету овог занимљивог човјека, кнеза, мислиоца, пјесника, авантуристе, револуционара, пријатеља црногорског митрополита Петра I и француског цара Наполеона оданог сина свога краја, који љуби слободу, он је ипак констатовао да лик овог родољубивог Будванина и космополите није дефинитивно обрађен, јер за то није било довољно писмених докумената, којих се у знатној мјери налази у Цетињском архиву. Поводом тога Вукићевић с правом примјећује да се једна синтетична историја не може обрадити прије но што се појави материјал за њу, и то у облику монографије, расправа, чланака и других прилога или „тек у објављивању самих историјских извора“ На крају жали што код нас нико још није створио цјелину и дао синтезу, због тога што ови

⁶ Црногорци — психичке особине С. Шобајића, н. ч. 1928, II, књ. III, св. 5, стр. 307—310.

⁷ Мирослав конте Зановић М. Брејера, н. ч. 1927, I, књ. II, св. 3, стр. 187—190.

ситнији претходни послови нијесу урађени. — Вукићевић је са задовољством примио и појаву студије дра Алојза Шмауса, „Лучу микрокозма“ Без претензије да о њој даје дефинитиван суд, јер би у томе случају, каже, „морао да прође исти пут који је прошао и њен аутор“, он је само на основу импресија, које је стекао при читању, пошто је претходно дао неке напомене, закључио да је са овом књигом ријешен проблем оригиналности Његошевог религиозног спјева и утврђено пјесничково схватање религије и његово умјетничко стварање дјела. По његовом мишљењу Шмаус је још успјешно изглатио књижевни неспоразум који је постојао међу проучаваоцима „Луче“ и достојно ријешило однос и ранг нашег великог пјесника према сродним и себи равним пјесницима у свјетској књижевности.⁸

Као сарадник „Записа“ Вукићевић је приказивао скоро све врсте књижевних родова у стиху и прози. Описивао је и тумачио недоречену и артистички недовољно изграђену поезију Михаила Делибашића, износио смјеле поставке дра Душана Недељковића о психолошком процесу лирског стварања, објашњавао теорију дра Д. Смиљанића о поријеклу генијалности и говорио о мисионарским писмима Николаја Велимировића и једностраној критици Велибора Глигорића, поред још мноштво других оцјена које је дао о повременим и различитим публикацијама. Ипак, највише и најдуже Вукићевић се задржао на роману. О њему је највише и писао и приказивао га. Роман за њега је и „неоспоран сигуран знак зрелости једне књижевности“ Према његовом излагању то је „моћно изграђена конструкција“ која има да пружи „широку друштвену слику са читавом галеријом разноврсних карактера, са дубоким познавањем човјека, друштва, духа времена, цијеле једне средине“ Причање у њему треба да буде „дуго, занимљиво и значајно“, да све произлази природно једно из другога и да буде изложено по важности, у подређеном реду и у органском складу. „Јунак романа треба да буде обичан, свакодневни човјек.“ Све што је фикција, фантазија и бајка има да ишчезне. Цртање појава и личности не смије да буде само спољашње већ се мора улазити у „цијели њихов психички процес“ На крају, роман модерни, савремени, „не смије да има никакав морализаторски циљ“ Он треба да буде без икаквих „примјеса“

Ово Вукићевићево књижевно критичко мјерило с којим је прилазио приказивању романа било је критично начело Богдана Поповића, нашег својевремено најпризнатијег критичара, изнесено у његовом огледу „О савременом роману“ Према тим начелима савремени роман карактеришу четири особине: *развијена техника, позитивност, и научни и морални моменат*. Све то скупа, усклађено и уједињено, захтјеви су савременог друштвеног и психолошког романа.

⁸ Његошева *Луча Микрокозма*. А. Шмауса, н. ч. 1928, II, књ. II, св. 4, стр. 238—242.

Поповићева критичка начела у проучавању романа усвојио је и Милан Вукићевић. У њиховој примјени он је само нешто јаче нагласио њихов социјални и психолошки значај. Његови први прикази романа Бранимира Ћосића „Два царства“⁹, Анта Цетинеа „Гребени се роне“¹⁰ и Бошка Токина „Теразије“¹¹ највише су посматрани као социјално-психолошко уобликовање једне људске средине са свом потребном анализом коју намеће једна теорија. Још видније метод свог учитеља Вукићевић је прихватио у свом најбољем и најдужем раду „Поглед на развитак српског романа“.¹² То је управо студија, писана више есејистички, по принципу да се у што краћем обиму даду што потпуније оцјене. Синтетички у њој је приказан развој српског романа од првог превода на наш језик средином друге половине XVIII вијека па до критичарева времена. Иако сви дјелови у студији нијесу подједнако сразмјерно обрађени, што је зависило и од историјске и стварне умјетничке вриједности писца, у њој су дати јасно и искристалисано најцелисходнији судови и карактеристике о писцима и њиховим дјелима. Све је то урађено прегледно и концизно, са најбољом композицијом и стилским изражавањем.

О роману код Срба писало се доста и прије Вукићевића. Нарочито је коментарисано о недостатку друштвеног и о постојању савременог београдског романа. О томе су написани многи чланци, прикази и биљешке. Ипак, опсежнијег научног разматрања о овом питању није било. Једино су два наша романсијера, Милован Видаковић и Јаков Игњатовић, добили своје исцрпне и достојне оцјене. Вукићевићу то није сметало да проучава и њихова дјела и да утврђује њихову стварну књижевну вриједност. Хладно и непристрасно он је износио своја запажања, изрицао нове судове и вршио ревизију старих. У свом, иако кратком раду, који је из скромности назвао „Поглед на развитак српског романа“, Вукићевић је покренуо и многа до тада неријешена питања и дао корисне сугестије. Указао је на потребу систематскијег проучавања појединих наших писаца и на утврђивање њихових међусобних односа и утицаја под којима су стварали. У свему, његов рад је оригиналан и значајан прилог за боље упознавање карактера српског романа, чија „развојна линија није била правилна и уједначена“

Вукићевић је имао све особине доброг критичара. Био је врло интелигентан, живе маште, доброг памћења, јаке опсервације и расуђивања. Васпитан на добрим дјелима свјетске књижевности, владао је солидним стручним знањем и изграђеним књи-

⁹ Поводом једног романа Бр. Ћосића, н. ч. 1929, III, књ. IV, св. 4, стр. 199—206.

¹⁰ Гребени се роне А. Цетинеа, н. ч. 1929, III, књ. IV, св. 1, стр. 50—53.

¹¹ Теразије Б. Токина, н. ч. 1932, VI, књ. X, св. 6, стр. 374—376.

¹² Поглед на развитак српског романа, н. ч. 1930, IV, књ. VI, св. 2, стр. 65—74; св. 3, стр. 132—139; св. 4, стр. 202—210; св. 5, стр. 257—264.

жевним укусом. Изнад свега, од природе је имао врло развијено осјећање језика, што представља основну црту и врлину сваког правог књижевног ствараоца. Рођен је у крају гусларске епске пјесме, он је понио у себи сву свјезину и љепоту народног говора, који је још својим даљим образовањем обогатио и мисаоно продубио. Његов стил, елеменат који најјаче карактерише оваког писца, личан је, природан и оригиналан, често искован попут народних пословица.

Вукићевић је писао одмјерено, јасно и импресивно, служећи се искључиво народном лексиком. Он је био и поборник чистог, коректног, смјелог и плодносног народног изражавања. У приказу књиге дра Смиљанића „Порекло генија“, која је пуна туђих стручних израза, са жаљењем примјећује како је „један велики народ као што је наш варварски заостао у стручној терминологији и како је наша насушна потреба и питање части одњеговати наш језик у овом правцу“ Насупрот овоме, када говори о историјским и књижевним чланцима Слободана Јовановића, Вукићевић са задовољством и са усхићењем истиче његов стил, заснован на народној основици, и уопште његову прозу за коју каже да „заводи својом коректношћу, да је примамљива, да има све своје чари, своје творачке особине и своју умјетничку вриједност“ По његовој оцјени то је „једна врста савршенства у изражавању, ако се тако може назвати, једна способност да се увијек сигурно и лако без нарочитих напора нађе погодан, тачан, еквивалентан израз, ријеч, фигура, слика“ „Нико се срећније и слободније“, каже он даље, „од наших прозних писаца није служио народним језиком“ од Јовановића. У доба „лабавости, пометње, анархије и дивљања“ нашег књижевног језика, како је то у своје вријеме примијећено, Вукићевић је Јовановићеву прозу наводио као изузетан примјер књижевног стварања. Пошто је писана „спонтано, природно и сливено“, на основу изворног народног говора, он је у њој видио правилан развој нашег књижевног језика.¹³

Вукићевић је и сам писао у духу живог народног говора и био одличан стилиста. Ако је тачно да је стил израз и обиљежје свега онога најдубљег и најинтимнијег духовног што постоји у нама, онда би и по овој особини и својству овај културно-просветни радник показивао своју даровитост. Иако су га у току живота сатирале двије опаке немани, у младости љута сиротиња а тешка болест у зрело доба, да би га на крају удружене свирепе и сатрле, он је духом побјеђивао све тешкоће и, схвативши дубоко потребе црногорског културног живота, као књижевник корисно судјеловао у његовом развоју.

¹³ Проза С. Јовановића, н. ч. 1931, V, књ. IX, св. 6, стр. 366—370.